

ŞEKİL 47. Nor-Aresh 3.mezardan bronz kemer parçaları.

ŞEKİL 48. Guşçi Urartu kemeri.

KÜLTÜR VE DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

* Şenkaya ÖREN

Kültür ve davranış ilişkisine girerken sosyologlar ve psikologlar arasında yıllardır süre gelen bir tartışmayı anımsatarak konuyu irdelememizin daha doğru olacağını umuyorum. Birey mi toplumu, toplum mu bireyi yaratır?(1) şeklindeki sorun kültür ve davranış ilişkisi içinde ileri sürülebilir. Yani davranış mı kültüre ya da kültür mü davranışa yön verir?

Bu, cevaplama güç ve o kadar da ilgi çekici bir sorundur. Söz konusu iki kavram arasındaki ilişkiye girmeden önce bunları ayrı ayrı açıklamanın ve daha sonra da özelliklerinden hareketle ikisi arasında ki ilişkiyi incelemenin daha uygun olacağı inancındayız.

DAVRANIŞ

Davranış insanın gözlenebilen tüm eylem ve etkinlikleridir.(2) diğer bir anlamda davranış bir organizmanın belli bir ortamdaki hareket tarzına canlıların çeşitli durum ve ortamdaki tepkilerine, bireyin içinde bulunduğu doğal ya da toplumsal ortamın uyaranlarına tepki gösterme ya da yanıt verme biçimine verilen addır.(3)

Davranış insanın daha çok dıştan gözlemlenebilen eylem ve etkinlikleri olarak tanımlanmasına karşın insanın davranışlarını şekillendiren içsel olaylardır. Bilinçsiz tepkiler hariç insan bir otomat gibi uyaran-tepki kalıbı ile hareket etmez. Bir insanın

* Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Uzmanı Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Elemanı

- (1) Tolun, Barlas; **Toplum Bilimine Giriş**, Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji, 3.Baskı, Adım Yayıncılık, Ankara 1991, s.128.
- (2) Başaran, İbrahim Ethem; **Eğitimin Psikolojik Temelleri, Eğitim Psikolojisi**, Gül Yayınevi, Ankara 1992, s.14.
- (3) Cevizci, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınevi, Ankara 1996, s.122.

davranışlarını gözlemleyerek hangi duygu ve düşünce içinde olduğunu anlayabiliriz. Kısacası davranış insanın kendini anlatım tarzıdır.

Psikoloji, bugün artık davranış bilimi olarak tanımlanmaktadır. İnsanın basit bir davranışı bile farklı yaklaşımlarla açıklanabilir. Örneğin bir insanın bir bardak suya uzanma davranışını "nöröbiyolojik yaklaşım" bu davranışı insanın içinde yer alan nörolojik süreçlere dayandırarak inceler. "Davranışsal yaklaşım" aynı davranışı beden içindeki hiçbir sinirsel oluşuma değinmeden uyarıcı ve tepki kuramı ile açıklar. Bilişsel yaklaşım su bardağına uzanma davranışını kişinin amaçları ve beklentileri yönünden inceler ve daha çok bilişsel süreçlere önem verir.(4)

Davranış olgusuna hangi yaklaşım açısından bakarsak bakalım davranış bireyin çevresiyle etkileşimidir. Birey ve çevresi arasında bu etkileşim hemen hemen hiç kesilmeyen karşılıklı bir ilişki içermektedir. Psikolojinin konusunu oluşturan davranışlar, iç ve dış yaşantılar bu karşılıklı alış verişten meydana gelir. Düşünsel, duygusal, sosyal yaşantılar birbiriyle ilintili olarak oluşur. Çevreden gelen etkiler bir takım içsel yaşantılara yol açar; bunlar da çevreyi ya da çevredeki insanları etkiler. Bu nedenle insan davranışlarının anlaşılması ve yorumlanması kolay değildir. Çünkü her davranış ve yaşantıyı etkileyen çok çeşitli etmenler vardır.(5)

Davranışla kültür arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışan bilim, sosyal psikolojidir. Bu nedenle sosyal psikoloji, sosyal antropolojiden geniş ölçüde yararlanmaya çalışmıştır. Sosyal psikoloji bireyin davranış duygu ve düşüncelerinin diğer insanların davranış veya özelliklerinden nasıl etkilendiğini ya da belirlendiğini incelerken,(6) insanın davranışlarına etki eden kültürel değerleri de

(4) Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Psikolojinin Temel Kavramları, 2.Baskı, Remzi Kitabevi, İSTANBUL 1991, s.27.

(5) Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji**, 10.Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993, s.23.

(6) Cüceloğlu Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Psikolojinin Temel Kavramları, 2.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s.514.

incelemeden geçemez. Ülkemizde de kültürün insan davranışına etkileri ile ilgili araştırmalar yapılmıştır.

KÜLTÜR

Kültür kavramını tanımlamak zordur. Uzmanlar belli bir tanım üzerinde anlaşıp birleşememişlerdir. Bu güçlüğü kökeni kültür sözcüğünün çok anlamlı oluşunda olabilir. Amerikalı iki antropolog Kroeber ve Kluckthohn kültür konusunda yayınladıkları bir antolojide kültür kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır.(7)

Le Petit Robert sözlüğünde "kültür, aklın (zihnin ve ruhun) bazı fakültelerinin, yetenek birimlerinin amaca elverişli düşünsel çalışma ve pratiklerle geliştirilmesidir. Bu anlamda ki kültür, düşünme, seçme ve eleştiri gücümüzün geliştirilmesini sağlayan bilgi ve becerimizin bir bütünü ve bileşkesi olarak eğitim kavramına yaklaşmaktadır.(8)

Sosyal Antropolojinin konusunun kültür olduğunu söyleyen Tylor kültürü şöyle tanımlamaktadır; Kültür, ya da uygarlık, toplumun bir üyesi olarak insan oğlunun öğrendiği(kazandığı), bilgi, sanat ve gelenek-görenek ve benzeri yetenek becerileri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür. Bu tanım olguyu bütünü ile yansıtmaz ancak bütüncü kavramlara örnek gösterilen bu tanım kültür kavramının ana savını dile getirir.(9) Yukarıdaki tanıma göre kültürün özellikleri ve ilkeleri vardır. Bu ilkelerse şunlardır.(10)

A- Kültür öğrenilir. İçgüdüsel ve kalıtsal değil her bireyin doğduktan sonra ki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklardır (davranış tepki eğilimleri).

(7) Güvenç, Bozkurt; Özkalp, Enver ve Zallıoğlu, Osman **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Ders Kitapları Yayın No.106, Ankara 1986, s.2.

(8) Güvenç ve Diğerleri, a.g.e, s.3.

(9) Güvenç ve Diğerleri, a.g.e., s.5.

(10) Güvenç ve Diğerleri, a.g.e., s.5-7.

B- Kültür, tarihî ve süreklidir. Eğer kültür bir kuşaktan diğerine geçiyorsa yani sürekli ise, onun her kültürde ortak nedenleri ve sorunları vardır.

C- Kültür, toplumsaldır bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür.

D- Kültür, çoğunlukla ideal kurallardan ve davranış örüntülerinden oluşursa da bireysel tutum ve davranışlar önemli ölçüde "ideal" den ayrılır. Kişiler aynı kültürün üyeleri oldukları halde her zaman kültürel ideale uygun hareket etmezler, öyleyse bütün davranışlar kültürel ya da ideal değildir.

E- Kültürel faaliyet bir eylem (action) biçimidir. Çünkü eylem bir amacı gerçekleştirmek için ilişkili olarak ve bir yöntem kullanarak, yapılan davranış dizisi zinciridir. Bir işin başından bitirilmesine dek pek çok davranışın yapılması gerekebilir. Bir işin amacına uygun olarak yapılıp bitirilmesi bir eylemdir. Eylemin başarıya ulaşması davranışın istenilen sürede, yeterlikte yapılmasına bağlıdır.⁽¹¹⁾

KÜLTÜR VE DAVRANIŞ İLİŞKİSİ

Kültürel faaliyet, bir (action) biçimidir. Bu eylem gerçekleştiği zamanla sınırlı değildir. Kuşaktan kuşağa aktararak gelen ve her kuşakta yeni davranış biçimleri oluşturan ve sonuçlarından etkilenen bir etkileşimler zincirinin ürünüdür. Çevre etkenleri açısından davranışla kültürün benzer yönleri vardır. Bir davranışın iki çevresel etkeni vardır. Birincisi davranışın olduğu andaki çevresi; ikincisi ise , davranışı etkileyen önyaşantıların olduğu geçmişteki çevredir. Davranış iki çevresel etkenin ürünüdür.⁽¹²⁾ Kültür de iki etkenin ürünüdür. Birincisi kültürel olguların yaratıldığı andaki durum ikincisi ise kültürü etkileyen kültürel kalıtımın oluşturduğu geçmişteki kültürel mirastır. Bu benzerlik yanında bu iki olgu arasındaki en büyük fark davranışın

(11) Başaran, İbrahim Ethem; Eğitimin Psikolojik Temelleri, **Eğitim Psikolojisi**, Gül Yayınevi, Ankara 1996, s.261.

(12) Başaran; a.g.e., s.262.

bireysel olması kültürün ise bireyler arası ortak bir etkileşiminin ürünü olmasıdır.

Marx'a göre insan gerçeği oluşturdukça kendisini de oluşturur. Doğayı ve dünyayı dönüştürdükçe kendisini de dönüştürür.⁽¹³⁾ İnsan, gerçeği bilişsel süreçleri davranışa dönüştürmekle oluşturur. Her bir dönüşüm de kendi kültürünü yaratır. Weber ise belki de toplumsal ve bireysel anlamlar arkasındaki muhtemel farklılıkları açıklamak isterken yakınlaşmaya katkıda bulunur. Örneğin psikolojinin bilinç ile ilgili çözümlemeleri sosyolojiye sosyolojinin de toplumsal ve kültürel simgelerle ilgili bulguları psikolojiye büyük yarar sağlayacaktır. Benzer ilişki davranış ve kültür arasında da vardır.⁽¹⁴⁾ İnsan davranışının eğitimle geliştirilmesi; kültüre, bir çevre faktörü olan kültürdeki gelişmelerin insan davranışlarının gelişimine katkıda bulunacaktır.

Kültür sadece bir davranış eğilimi değil, aynı zamanda birçok duyguyu düşünce ve davranış etkileşimlerinin ürünüdür. Başka bir deyişle kültür sadece tek bir bireyin duygusu ve düşünce davranışlarının ürünü değil, farklı farklı kültürlerin de etkisi altında oluşan ancak ait olduğu toplumun özellikleri ile anlamını bulan dinamik bir oluşumdur.

Davranış da kültür gibi dinamik bir olgudur. Ancak davranışın dinamizmi bireyin iç ve dış çevresinin birey üzerindeki etkileri ile sınırlıdır. Yani davranış bireyseldir. Oysa kültür bireyin öznel yaşantısını aşan başka insanlarla paylaşılan, yaşanılan çağın sınırlarının ötesinde geçmiş uygarlıklarla etkileşimi bulunan, karmaşık bir örüntü oluşturan toplumsal bir yapıdır.

Kültürün davranışlar üzerinde etkisini inceleyen araştırmacılar, kültürün insan davranışlarının oluşumunda önemli bir belirleyici olduğunu ortaya koymuştur.

Saran (1968) probleme dönük bir yaklaşımla incelediği çocuk suçluluğunda psikolojik ve sosyo-kültürel kuramların geçerli olduğunu belirterek yapmış olduğu araştırmada, kaçakçılık, hırsızlık, cinsel suç ve şiddet suçları gibi davranışların sosyo-kültürel

(13) Tolan, Barlas; **Toplum Bilimine Giriş**, Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji, 3.Baskı, Adım Yayıncılık, Ankara 1991, s.128.

(14) Tolan, a.g.e., s.128.

etkenler sonucu ortaya çıktığını, yan kesiciliğin ise bir alt-kültür çevresi içinde çocuğa bizzat öğretildiğini saptamıştır.(15)

Öztürk (1965) de yaptığı bir incelemede kültür ve kişilik ilişkileri üzerinde durarak, kişilik gelişmesini geleneksel çocuk yetiştirme yollarına bağlayıp genellikle çocuğun bağımsızlık ve girişim çabasının ana-baba tarafından yaygın ve şiddetli bir şekilde bastırılmasının bir (engel) halinde ortaya çıktığını ve kişi de saldırganlık ve yıkıcılık dürtülerinin birikerek şiddetlendirdiğini belirlemiştir.(16)

Ören ve Ark.(1976) toplumsal ekonomik düzey ve ergen-baba ilişkisini araştırmıştır. Araştırma sonuçlarına göre yaşamın en uzun süresini kentsel yörede geçiren baba, kırsal yörede geçiren babaya göre gencin sorunlarına daha duyarlı bulunmuştur.(17)

Yukarıdaki araştırmalarda alt kültür, kırsallık ve geleneksellik gibi toplumsal olguların çocuk üzerindeki olumsuz etkilerine değinilmektedir. Bu üç kavramda en çok ortak olan nokta da kültür benzerliğidir. Bu araştırmalarda kültürün insan davranışları üzerine etkisini açıkça gözler önüne sermektedir.

Toplumsal bilincin ürünü olan kültür ancak bireysel bilincin belirlediği davranışlarla var olmuştur. Çünkü birey kültürel değerleri ancak yine bir kültürel ortamla etkileşim sonucu yaratmaktadır. Kültürde bu etkileşim sonucu yenileşip değişmekte ve kuşaktan kuşağa akıp gitmektedir. Yani kültürü ele alırken bireyi, bireyi ele alırken kültürü her ikisini de objektifimizin altında incelemek zorundayız.

Tolan (1991) benzer bir ilişkiyi sosyoloji ve psikoloji arasında incelemeye çalışır. İki bilim arasındaki farkı şöyle açıklar: Sosyoloji birey ve davranışları ile ayrı ayrı ilgilenmez; onları

(15) Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **İnsan ve İnsanlar**, Sosyal Psikolojiye Giriş. 7. Baskı Evrim Basım Yayın ve Dağıtım, İstanbul 1988, s.300.

(16) Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.301.

(17) Çağman, R.; Erenler, G.; Kanca, G.; Karakoç, S.; Ören, Ş.; Yavuz, V.; **Ergen Baba İlişkisi**, Basılmamış Lisans Tezi, Sosyal Hizmetler Akademisi, Ankara 1976, s.70.

toplumsal birimler halinde bir bütün olarak ele alır. Oysa psikolojide temel birim birey ve davranışlarıdır.(18)

Biz kültür ve davranışın sınırlarını belirlerken insanın devimsel, bilişsel, törel ve toplumsal etkinliklerini belirten bu iki olguyu birbirinin görüş alanını genişleten iki etken olarak ele almalıyız. Kağıtçıbaşı (1990) İnsan Aile ve Kültür adlı eserinde bireyselle toplumsallı karşılaştırırken şöyle demektedir. Gereksinim duyulan bireyselliğin topluluğa bağlılıkla bütünleştirilmesi bireysel özün diğer bireylerle ilişkili olan özle birleşmesidir. Bunun bir sentez olduğunu belirtir. Davranışla kültür arasındaki ilişkide bir sentezdir(19)

Şimdiye kadar ki anlatılanlarda her ne kadar kültürün davranıştan daha geniş kapsamlı bir kavram olduğu belirtildiyse de ancak, sosyal psikoloji için geçerli olan "bireyin psikolojisini toplumsal davranışlarını açıklamakta, yoksa toplumsal düzenleme ve yapıları mı bireyin psikolojisini biçimlendirmektedir".(20) Bu paradoksal labirent "davranış" ve "kültür" içinde geçerli olabilir. Davranış mı kültürü etkilemekte kültür mü davranış? veya hangisinin sınırları daha geniştir. İşte bu soruya cevap ararken günümüzde toplumsal ve psikolojik biçimlerin birbirini karşılıklı ve çoğu kez aynı anda etkileyerek insan davranışlarını ortaya çıkardığı varsayımının genel bir kabul gördüğüne işaret etmeliyiz.(21)

Kültür bireyin toplumsal bir varlık olarak kişilik kazanmasında temel bir faktördür. Davranış psikolojisine göre ise öğrenilmiş bir davranıştır. Kültür insan davranışlarını yönlendiren bir model de oluşturur. İnsanın yaptıklarının bir ürünü olan kültür aynı zamanda insanın nasıl hareket edeceğinde de bir model olarak ortaya çıkar. Kültür ancak insan davranışlarında kendini gösterir. Bütün düşünce akımlarının, yeniliklerin, ilerlemelerin hepsi bireyin

(18) Tolan, Barlas; **Toplum Bilimine Giriş**, Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji. 3.Baskı Adım Yayıncılık, Ankara 1991, s.134.

(19) Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **İnsan Aile Kültür**, Remzi Kitabevi. İstanbul 1990, s.22.

(20) Tolan, Barlas; İsen, Galip; Veysel, Batmaz; **Ben ve Toplum**, Sosyal Psikoloji. 1.Baskı Teori Yayıncılık, Ankara 1985, Giriş s.VII.

(21) Tolan, a.g.e., Giriş, s.VII.

eseridir. Bu anlamda davranış kültürden daha geniş sınırlı bir kavramdır.(22)

Bu anlamda davranışı insanlığın tüm özelliği olarak ele alırsak, kültürden daha geniş sınırlı bir kavram olduğu anlaşılır. Bu haliyle kültürü yönlendirir ve onu biçimlendirir. Ancak davranışı bir kültür içinde bireyin hareketleri olarak ele alırsak, kültürün etki sınırları içindedir ve kültürden daha dar sınırlı bir kavramdır.

KAYNAKLAR

- AŞKIN, Muhittin; **Kültür ve Kültür Değişmeleri**, (Basılmamış Doktora Ders Notları), K.K.Eğitim Fakültesi, Erzurum 1998.
- BAŞARAN, İbrahim Ethem; **Eğitimin Psikolojik Temelleri, Eğitim Psikolojisi**, Gül Yayınevi. Ankara 1996, s.261.
- BAYMUR, Feriha; **Genel Psikoloji**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1993, s.23.
- CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Ekin Yayınevi, Ankara 1996, s.122.
- CÜCELOĞLU, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, Psikolojinin Temel Kavramları, Remzi Kitabevi, İSTANBUL 1991, s.27, 514.
- ÇAĞMAN, R.; ERENLER, G.; KANCA, G.; KARAKOÇ, S.; ÖREN, Ş.; YAVUZ, V.; **Ergen Baba İlişkisi**, Basılmamış Lisans Tezi, Sosyal Hizmetler Akademisi, Ankara 1976, s.70.
- GÜVENÇ, Bozkurt; ÖZKALP, Enver ve ZILLIOĞLU, Osman; **Davranış Bilimleri**, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Ders Kitapları. Ankara 1986, s.2.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; **İnsan ve İnsanlar**, Sosyal Psikolojiye Giriş. Evrim Basım Yayın ve Dağıtım, İstanbul 1988, s.300.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; **İnsan Aile Kültür**, Remzi Kitabevi. İstanbul 1990, s.22.
- TOLAN, Barlas; **Toplum Bilimine Giriş**, Sosyoloji ve Sosyal Psikoloji. Adım Yayıncılık, Ankara 1991, s.134.
- TOLAN, Barlas; İSEN, Galip; VEYSEL, Batmaz; Ben ve Toplum, Sosyal Psikoloji. Teori Yayıncılık, Ankara 1985, Giriş s.VII.

(22) Aşkin, Muhittin; **Kültür ve Kültür Değişmeleri**, (Basılmamış Doktora Ders Notları), K.K.Eğitim Fakültesi, Erzurum 1998.

INSOMNIA *

(Thomas Bernhard'ın Öykülerinde Uykusuzluk)**

Yrd.Doç.Dr.Yavuz ERKOÇ

Psikologlar uykunun 'algısal etkinliğin ve istençli devinimin kaybolmasıyla, genellikle çevrimsel olarak ortaya çıkan fizyolojik bir durum¹ olduğu kanaatindedirler. İnsan uyuyunca beyninin elektiriksel etkinliğinde bazı değişiklikler göze çarpar. Beynin Hypotalamus bölgelerinde iki özek vardır ve ayrıca duysal uyarılar uykunun oluşumunda ve kaybolmasında büyük rol oynarlar. 'Bilincin uyuşarak dinlenmesi durumu² olarak da tanımlanan uykunun insanın temel ihtiyacı olduğu herkesce bilinir. Beynindeki uyutma ve uyandırma merkezlerinden her biri kaybeden ya da zedeleyen insan, ya arışı uykusuzluk hastalığına ya da aşırı uyuma hastalığına kapılır. Şiddetli uykusuzluk (Insomnia) hastalığına yakalanan insanların zamanla öldüğü bir gerçektir. Onu dinlendirir. Bilinçteki dinlenmeden kasıt, artık bilincin çalışmaması ve istirahati değildir. Bilinç her zaman ağır ağır çalışmalarını sürdürür. Uykusuzluğun insanı gerdiği, sinirlerini zorladığı, insanı rahat bırakmayıp, ruh seyrini bozduğu bir gerçektir. Sinir ve sitresle, ansal etkinlikler güçsüzleşir, delüzyon baş gösterir.

Orhan Hançerlioğlu Ruhbilim Sözlüğünde 'uyku bozuklukların başlı başına önemli bir hastalık olmaktan öte başka birçok hastalıkların da belirtisi' olduğunu söyler.³

* Aşırı uykusuzluk hastalığı

** Metinde incelediğimiz öyküler için Bkz.: Thomas Bernhard Die Erzaehlungen, Suhrkamp Verlag Frnakfurt/Main

1. O/A Gürün: Psikoloji Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi. İstanbul 1981

2. Hançerlioğlu, Orhan : Duhbilim Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998 s. 444

3. Hançerlioğlu, Orhan: a.g.e. s.444